

JEL: J15, P41, H56, M21, BR11, F62, H12

DOI: <https://doi.org/10.53920/ES-2025-1-7>

Лілія Олександрівна КОРЧЕВСЬКА,

доктор економічних наук, професор,
заступниця завідувача кафедри з наукової роботи,
Херсонський національний технічний університет

ORCID ID: [0000-0002-0720-9929](https://orcid.org/0000-0002-0720-9929)

Юлія Михайлівна МОРОЗОВА,

здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
спеціальність 073 «Менеджмент»,
Херсонський національний технічний університет

ORCID ID: [0009-0006-3547-5913](https://orcid.org/0009-0006-3547-5913)

МІГРАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ ТА РЕЛОКАЦІЯ БІЗНЕСУ ДЛЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ У ВОЄННИЙ ЧАС

У статті розглянуто міграційні процеси та їх наслідки через повномасштабне вторгнення на територію України, а також переміщення бізнесу на безпечну територію в межах держави. Спостерігається негативна тенденція щодо росту валового внутрішнього продукту як реального, так і номінального через різке зменшення кількості підприємств.

Метою дослідження є аналіз тенденцій переміщення вітчизняного бізнесу до безпечних територій як в Україні, так і за її межами з початку війни з РФ, а також міграційних процесів та їх наслідків для держави.

У статті розглянуто основні сфери релокованого бізнесу, статистику та динаміку переміщень. Також запропоновано основні вектори програмних дій щодо підтримки населення та бізнесу для повернення в Україну. Автори наголошують на необхідності проведення подальших досліджень релокації, міграції та відпрацювання механізмів щодо нормального функціонування вітчизняного бізнесу у воєнних реаліях, а також його відновлення на безпечних територіях.

Ключові слова: міграція, населення, воєнний час, статистика переміщень, безробіття, відтворення економіки, економічна стабільність, безпека, національна економіка, ВВП, реформи, стійкість бізнесу, політика уряду щодо відновлення економіки.

Liliya KORCHEVSKAYA,

Deputy head of the department for scientific work,
Doctor of economic sciences, professor,
Kherson National Technical University

Yuliia MOROZOVA,

Pursuer of the third (educational-scientific)
level of higher education,
Kherson National Technical University

POPULATION MIGRATION AND BUSINESS RELOCATION FOR THE NATIONAL ECONOMY OF UKRAINE IN WARTIME

The article discusses migration processes and their consequences, a full-scale invasion of the territory of Ukraine, as well as the transfer of business to a safe territory within the state. There is a negative trend in the growth of gross domestic product, both real and nominal, their deviations, dynamics due to a sharp decrease in enterprises.

The purpose of the study is a detailed analysis and outline of the main principles of the movement of domestic business to safe territories both in Ukraine and abroad since the beginning of the war with the Russian Federation, as well as migration processes and their consequences for the state.

The article discusses the main areas of relocated business, statistics and dynamics of movements. Possible strategic initiatives to improve the situation and prevent the decline of certain territories, revive the economy and support the population to return to Ukraine are also proposed. The authors emphasize the need for further research on relocation, migration, and working out mechanisms for the normal functioning of domestic business in military realities, as well as its restoration in safe territories.

Keywords: migration, population, wartime, displacement statistics, unemployment, economic recovery, economic stability, security, national economy, GDP, reforms, business sustainability, government policy on economic recovery.

Постановка проблеми. Від повномасштабного російського вторгнення, українська економіка зазнала негативних наслідків: руйнування інфраструктури, у т.ч., виробничих підприємств, масове закриття бізнесу, порушення логістичних зв'язків, обмеження доступу до ресурсів, дестабілізація монетарної сфери, девальвація націо-

нальної валюти, масова міграція населення, відтік інтелектуального потенціалу країни за кордон, падіння ВВП, експортного потенціалу України, економічну дестабілізацію, що змусило власників релокувати бізнес з окупованих територій та територій активних бойових дій до безпечних регіонів. Все це і обумовило необхідність та актуальність дослідження, адже подальша стратегічна політика уряду напряму залежить від ефективності бізнесу та наявності працездатного населення, а також створення нормальних побутових умов громадянам в Україні незалежно від війни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. З початком війни вітчизняні дослідники постійно працюють та аналізують проблематику переміщення національного бізнесу. Так, Н. Зеліско розглядає релокацію вітчизняних підприємств як інструмент економічної безпеки в умовах воєнного стану [1, С. 39].

О. Ковалик та А. Шардакова акцентують увагу на причинах вибору місць релокації, геопросторовій структурі та факторах впливу на релокацію підприємницької діяльності, а також перевагах й ризиках цих важливих стратегічних рішень [2]. Автори наголошують на тому, що релокацію варто розглядати в площині еволюції стратегії, що може позитивно вплинути на розвиток підприємства, але для держави переміщення може мати як позитивний, так і негативний фактор відтворення економіки.

К. Процак та О. Просович аналізують релокацію українського бізнесу в сучасних умовах з позицій проблем, які виникають при цьому [3].

В. Лавренюк та інші проаналізували реакцію уряду на російське вторгнення з точки зору переміщеного бізнесу [4]. Вчені досліджували, як різні адміністративні заходи сприяли або ускладнювали процес переміщення підприємств із зон, що найбільше постраждали від війни. Результати їхнього аналізу демонструють вплив цих заходів на стабілізацію економічної ситуації та подальший розвиток бізнесу.

Незважаючи на велику кількість наукових праць з даної тематики, реалії воєнного часу диктують нові виклики для вітчизняного бізнесу, і вимагають відповідних реформ, дієвих механізмів та програм з відновлення, повернення бізнесу із закордону.

Метою статті є аналіз тенденцій переміщення вітчизняного бізнесу до безпечних територій як в Україні, так і за її межами, а також розгляд міграційних процесів і їх наслідків для держави. На основі статистичних даних, наукових, аналітичних статей, офіційних сайтів

окреслено основні локації переміщеного бізнесу, їх тенденції до розвитку, перспективи в майбутньому. Оскільки воєнні дії мають затяжний, постійний характер на території України, запропоновано основні вектори програмних дій щодо підтримки населення та бізнесу в цілому. Також розглянуто наслідки скорочення валового внутрішнього продукту під впливом зменшення кількості підприємств, міграції населення, ризику, негативні та позитивні фактори релокації бізнесу в межах держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міграція – це феномен, який нерозривно пов'язаний з розвитком людського суспільства, а саме: пошук кращих умов життя, гідної, високооплачуваної роботи, нових можливостей ведення бізнесу. Ще до війни українці активно мігрували за кордон з метою покращення свого матеріального становища через брак роботи, навчання дітей, здобуття певних контактів чи навичок, які вони в майбутньому зможуть реалізувати. Більшість мігрантів у світі – це економічні мігранти, які шукають кращого життя та нормальних економічних умов. Доти, доки буде залишатися різниця в оплаті праці між Україною і сусідніми країнами, українці будуть виїжджати і тільки з часом, коли вони зароблять гроші, повертатися назад.

Переміщення людей і пошук більш сприятливих умов життя – це нормальний процес, який відбувався постійно у будь-якій країні. Для більшості мешканців західного регіону нашої держави – це спосіб отримання доходів за кордоном, підняття своєї платоспроможності через брак промислових об'єктів та накопичення грошей для навчання дітей і нормального проживання.

Після лютого 2022 р. переміщення людей за короткий термін прийняло небаченого масштабу, який загрожує соціальній, політичній та економічній стабільності держави. Отже, війна зіграла роль тригера, який збільшив кількість мігрантів.

При міграціях, за нинішніх воєнних умов, відбувається значний відтік населення з України, особливо економічно-активного й платоспроможного, що ускладнює нормальне функціонування економіки та суспільства. Для країн Європи міграція українців – це шанс на відтворення старого генофонду країни, оновлення нації, подолання безробіття, поява висококваліфікованих спеціалістів, створення нових робочих місць, збільшення асортименту продукції, відкриття нового бізнесу, сплата додаткових коштів у вигляді податків до місцевих бюджетів.

Згідно з даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ), станом на початок квітня 2023 р., чисельність вимушених мігрантів з України становила 8,16 млн осіб, зокрема 5 млн осіб зареєстровано як користувачів тимчасового захисту (чи подібних форм захисту) відповідно до національного законодавства в Європі [5].

Але дана статистика не враховує того, що українці рятуються від війни й в інших країнах, таких як: США, Канада, Австралія, Бразилія, Японія, тому чітку та повну інформацію про чисельність українських біженців війни за кордоном зібрати проблематично.

Чисельність внутрішньо переміщених осіб змінюється ще швидше, ніж шукачів притулку за кордоном. Адже переміщення в межах власної держави відбуваються на менші відстані, легше здійснювані, швидше реагують на зміни ситуації на фронті та, пов'язані з цим, небезпеки. Оскільки внутрішня вимушена міграція в Україні виникла ще в 2014 р. внаслідок тимчасової анексії росією Криму й окремих районів Донецької та Луганської областей (тоді чисельність ВПО становила близько 1,5 млн осіб), Міністерство соціальної політики України, на яке покладено обов'язки надання допомоги внутрішньо переміщеним особам, веде реєстр цих осіб. За даними урядовців, протягом лютого – листопада 2022 р. зареєстровано 3,5 млн ВПО. Проте далеко не всі особи, які внаслідок війни залишили місця постійного проживання, зверталися із заявами про реєстрацію [6, С. 57].

Країни перебування, що зацікавлені в поповненні власних людських ресурсів, будуть докладати зусиль для затримання на своїй території кваліфікованих спеціалістів та молоді. Менше шансів залишитися за кордоном мають особи старшого віку, з низьким освітнім рівнем і незнанням мови. Потрібно зазначити, що попри високий освітній рівень, біженці з України часто змушені працювати за кордоном на посадах, які не відповідають їхній кваліфікації, а це може призвести до втрати важливих трудових навичок і декваліфікації.

Для України очевидною загрозою є демографічна криза на майбутні п'ять років. Багато керівників підприємств уже стикнулися з проблемою найму персоналу через від'їзд економічно активного населення за кордон, мобілізацію чи окупацію частини території. Крім того, в умовах воєнного часу відбулося переформатування в методах управління персоналом: з'явилися нові категорії працівників, форми роботи та оплати праці, проведено оптимізацію витрат на персонал, покращилася комунікація між працівниками, але і виникли додаткові видатки на безпеку працюючих.

Найманий персонал розділився на: дистанційно та стаціонарно-працюючих, мобілізованих, внутрішньо переміщених осіб, добровольців територіальної оборони, осіб, які припинили трудовий договір, працівників із виплатою простою (рис. 1).

Рис. 1. Категорії персоналу підприємства у нових, воєнних реаліях

Джерело: розроблено авторами на основі власних спостережень

Все це було зроблено для того, щоб утримати висококваліфікований персонал, заохотити до праці, не допустити відтоку кадрів за кордон, підтримати тих, хто з окупованої території чи зони бойових дій.

Для українців міграція після повномасштабного вторгнення стала засобом для збереження життя тих, хто опинився в зоні активних бойових дій, окупації, підриву ГЕС, небезпеки для життя. Кожен відчув погіршення психологічного здоров'я і хотів якнайшвидше спокою та визначеності. Страх за життя, дітей, постійні активні бойові дії, блекауту, захоплення майна, інформаційна ізоляція та дезінформація, залякування людей, відсутність перспектив майбутнього – унеможливило нормальне життя.

Величезний потік біженців ринув до Європи та інших країн в бажанні стати економічно захищеними, компенсувати те, що відібрали північні сусіди: мати дах над головою та майбутнє, освіту для дітей, розвиток, психологічний спокій, прості буденні речі для нормального життя і задоволення своїх потреб.

Варто зазначити, що воєнні дії в 2014 р. запустили перші міграційні процеси в Україні на підконтрольну, безпечну територію. Переміщення громадян, бізнесу відбувалася досить спонтанно, статистика велася, але не так масово та послідовно. В основному виконувалося переміщення власниками бізнесу самостійно, без будь-якої допомоги з боку держави та урядових програм підтримки. Релокування відбувалося до великих міст, що пояснюється більшими можливостями для подальшого закріплення та розвитку.

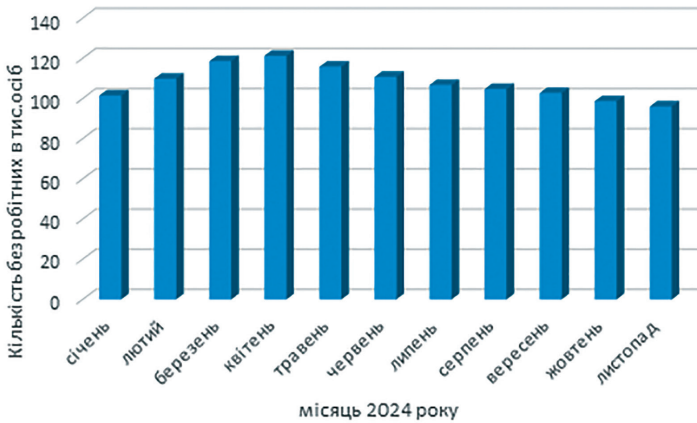
Після повномасштабного вторгнення 2022 р. це набуло масштабності для нашої країни і держава активно включилася в цей процес допомоги бізнесу, бо наслідки непрацюючої економіки є катастрофічними. Для населення уряд теж ввів допомогу, як для нової категорії громадян – внутрішньо переміщених осіб та осіб з території активних бойових дій, які мають певні пільги, фінансування за окремими категоріями.

Переміщення та відновлення бізнесу на нових територіях стало одним із основних шляхів продовження роботи в умовах бойових дій. Міністерство економіки України з перших тижнів війни запровадило програму для часткового або повного переміщення українського бізнесу із зони бойових дій. У цій програмі може взяти участь будь-яке підприємство з постраждалих регіонів. Станом на березень 2024 р., від початку повномасштабного вторгнення, в Україні зафіксовано 18 944 переїзди бізнесу з одного регіону в інший [7].

Негативні тенденції у роботі бізнесу, небезпека спровокували до зростання безробіття в країні. Так, за повідомленням Мінфіну чисельність офіційно зареєстрованих безробітних по Україні становила в: 2022 р. – 186,5 тис. осіб, у 2023 р. – 96,1 тис. осіб [8].

За 2024 р. показники є стабільно високими, проте кількість наявного населення прорахувати неможливо через неконтрольовану, масштабну міграцію громадян за кордон (рис. 2).

Варто зазначити, що серед тих, хто виїхав з території України через воєнні дії, найбільший відсоток посідають жінки з дітьми, а також особи чоловічої статі до вісімнадцяти років через загрозу мобілізації.

Рис. 2. Чисельність безробітного населення за 2024 рік

Джерело: систематизовано на основі даних ukrstat.gov.ua

За інформацією Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), в умовах затяжної війни чисельність українських біженців в Європі в 2024 р. залишатиметься значною і становитиме 5,9 млн осіб (у т. ч. близько 1,3 млн – у Росії та Білорусі); ще 400 тис. – у неєвропейських країнах. При цьому, серед них жінок працездатного віку (18 – 59 років) – 39 %; дітей до 18 років – 38 %; осіб, старших 60 років – 14 %; чоловіків – 10 % [9].

На 17.02.2025 р. чисельність українців в Європі становить 6 346 300 осіб, а загальна кількість мігрантів в усьому світі після 2022 р. – 6 906 500 осіб [10].

Отже, переміщення людей на безпечні території через війну, відтік робочої сили за кордон і неможливість контролювати міграцію призведуть до того, що в майбутньому буде дефіцит робочої сили, під загрозою відновлення економіки та територій, а також відтворення населення.

Саме тому стратегія уряду на відновлення територій й населення повинна бути спрямована на створення сприятливих умов для підвищення рівня зайнятості осіб молодіжних вікових категорій. Цього можна досягти шляхом побудови цілісної раціональної системи регулятивних, мотиваційних та стимулюючих заходів, які мають бути спрямовані на:

- забезпечення молоді першим робочим місцем;

- оновлення системи професійної підготовки та перепідготовки;
- надання молодіжних, цільових кредитів на пільгову купівлю житла;
- поширення гнучких форм зайнятості працівників;
- стимулювання попиту на робочу силу через формування державного замовлення на спеціальності, які є стратегічно важливими для країни;
- заохочення роботодавців до найму молодих працівників;
- розвиток державної підтримки підприємницьких ініціатив, що спонукатимуть до скорочення рівня молодіжного безробіття, зрештою – і скорочення молодіжної трудової міграції [11].

Можна зробити висновки, що населення можливо повернути на батьківщину, якщо створити механізм відшкодування втраченого житла особам із окупованої території, встановити адекватну заробітну плату та подальшу підтримку заново створеного бізнесу на безпечних територіях, провести реформи в економіці з відновлення територій. Важливо не допустити занепаду одних регіонів і збагачення інших, хоча в нинішніх воєнних умовах бізнес обирає передусім безпеку.

Згідно з оцінкою, станом на 31 грудня 2023 р. загальна вартість відбудови та відновлення в Україні становить 486 мільярдів доларів США впродовж наступного десятиліття. Ця цифра вища, ніж потреби, оцінені в 411 мільярдів доларів США рік тому [12].

Незважаючи на всі ці негативні явища, український бізнес продовжує працювати та пристосовуватися до воєнних реалій для того, щоб закріпитися на ринку і не втратити свої позиції. Вітчизняний бізнес все частіше виходить на міжнародний ринок, популяризуючи український, якісний продукт, відкриваючи свою економічну діяльність за кордоном, де безпечніше, хоча ризиковано. Для деяких підприємців це вимушений крок заради підтримки життєдіяльності бізнесу в умовах війни, власного самоствердження та власне засіб виживання в цих надскладних умовах.

Для післявоєнної відбудови України потрібні колосальні кошти, донори та, головне, людський ресурс, який необхідно повернути в міста, де повністю зруйновано інфраструктуру, логістику, порушено всі економічні зв'язки. Державі необхідно провести реформи в економіці, соціальній сфері, податковій політиці, запропонувати дієві механізми виходу з кризи, але все це неможливе без припинення воєнних дій. Хоча маємо приклад країн, які постійно знаходяться в стані війни

та успішно проводять свою економічну політику, демонструючи постійну динаміку зростання і прибутку.

Населення з небезпечних регіонів, окупації, територій активних бойових дій перемістились в межах України чи релокували свій бізнес за кордон: комусь вдалося перевезти потужності за державною програмою, а хтось починав все з нуля.

На даний момент діє урядова програма підтримки та переміщення підприємств [13]:

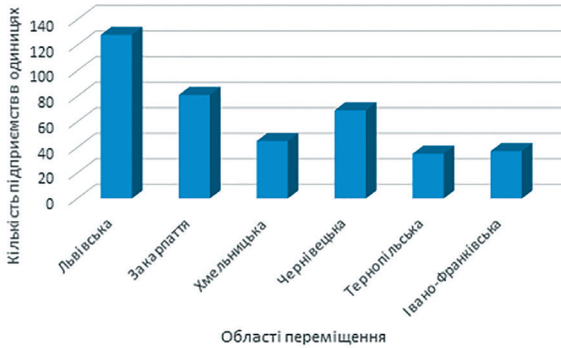
- до програми може долучитися будь-яке підприємство, здійснивши повну або часткову релокацію своїх потужностей. Програма поширюється на регіони, що постраждали від бойових дій;
- для цього потрібно подати заявку на переміщення за посиланням, вказавши спеціалізацію підприємства, кількість працівників, можливості виробництва, потреби у виробничому приміщенні, сировині, розміщенні співробітників, а також спосіб транспортування;
- усі заявки розглядаються оперативно. Тривалість розгляду від 1 до 3 днів для підприємств, що мають першочергове значення для оборонного комплексу, життєдіяльності населення та підтримки економіки у воєнний час;
- жодних підстав у відмові щодо переміщення немає. Є першочерговість розгляду заявки, можливість демонтажу, наявність локації з необхідними умовами для роботи в регіонах, що приймають, та черговість перевезення.

Перенесення підприємства на нову територію є важливим інструментом для втілення бізнес-стратегії компанії. Менеджери, які розглядають релокацію як частину стратегії розвитку, повинні усвідомлювати, що цей процес є складним з технічної, юридичної та етичної точок зору, а також потребує значних фінансових витрат і несе ризики [1, С. 42].

Отже, щоб прийняти рішення про переміщення необхідно зробити ретельний аналіз бізнес-середовища нового регіону, який покаже реальну оцінку, сировинну базу, логістику, купівельну спроможність майбутніх споживачів, конкурентів, посередників і подальші можливості.

Динаміка переміщень бізнесу у 2022 – 2023 рр. виглядає так: на початку 2022 р. кількість релокованих підприємств становить 510 одиниць, але вже на кінець 2022 р. цей показник сягає 761 одиниць, у 2023 р. – 840 одиниць [14].

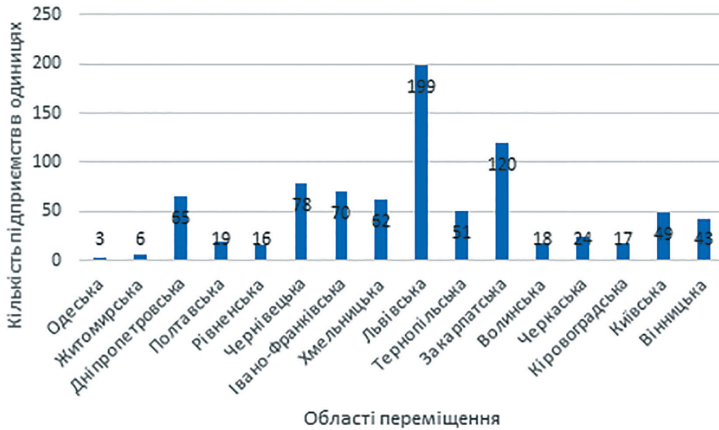
У 2023 р. спостерігалася тенденція переміщення підприємств до таких областей як: Закарпатська, Львівська, Хмельницька, Чернівецька, Тернопільська, Івано-Франківська, які є лідерами релокації у цей період (рис. 3).

Рис. 3. Релокація бізнесу за регіонами у 2022 р.

Джерело: створено на основі <https://re.gov.ua/doi/re2022.02.094>

2024 р. демонструє зміну лідерів по кількості переміщених підприємств: 199 одиниць у Львівській області, 120 одиниць Закарпатська, 78 – Чернівецька, 70 – Івано-Франківська, 62 – Хмельницька, 65 – Дніпропетровська, 49 – Київська (рис. 4).

Рис. 4. Релокація бізнесу за регіонами у 2024 р.

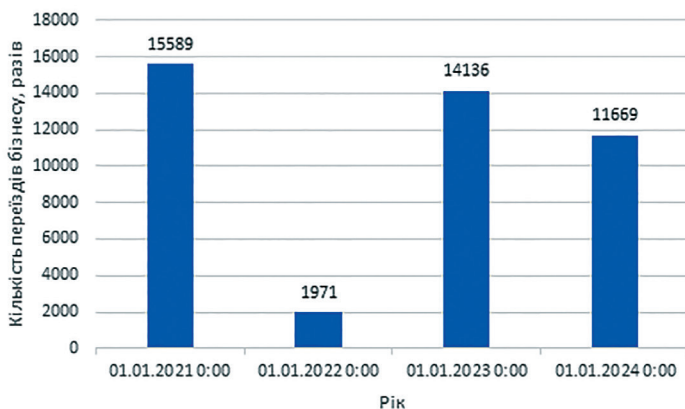
Джерело: створено на основі даних opendatobot.ua

Поступово вітчизняний бізнес перебирається до західного регіону, що пояснюється відносною безпекою на цій території та створенням сприятливих умов на законодавчому рівні. Велика підтримка для розвитку ведення економічної діяльності також надходить від місцевих та територіальних громад, тому що збільшення кількості бізнесу – це розвиток та покращення регіону.

Через деякий час частина підприємств повернулася на попередні місця своєї діяльності: Харківська, Сумська, Херсонська області у 2023 р., коли безпекова ситуація перебувала у фазі відносного затишшя або звільнення частини тимчасово окупованої частини України.

У 2024 р. через посилення артобстрілів та небезпеки бізнес знову змушений виїхати з цих регіонів і, як наслідок, спостерігається занепад територій, недостатнє фінансування через зменшення податкових надходжень до територіальних бюджетів, скорочення населення, дефіцит робочої сили.

Саме тому, у період 2022 – 2024 рр., за даними Єдиного державного реєстру, спостерігається зростання переїздів підприємств через різні фактори та обставини: 2022 р. – 1971 одиниць, 2023 р. – 14136 одиниць, 2024 р. – 11669 одиниць (рис. 5) [15].

Рис. 5. Кількість переїздів компаній за 2021 – 2024 роки

Джерело: створено на основі даних opendatabot.ua

2021 р. – характерний великою кількістю інформації про майбутні воєнні дії, тому багато компаній вирішили завчасно змінити свою адресу ведення підприємництва.

2022 р. – період незрозумілості, активної фази війни, розгубленості та масового виїзду громадян з території України.

2023 р. – тимчасове затишшя в деяких регіонах, звільнення частини території та початок відновлення підприємницької діяльності. Результатом цього, бізнес з великих міст переміщається до сільської місцевості, що пояснюється безпековою ситуацією, зменшенням сплати податків, можливості набору персоналу за помірну заробітну плату.

Більшість компаній-мігрантів займаються: оптовою торгівлею – 32,4 %, будівництвом – 6,3 %, операції з нерухомістю – 4,8%, сільське господарство – 4,6%, що є результатом задоволення базових потреб громадян: їжа, продукти побуту, житло, а також переміщення великої кількості громадян із південного регіону через окупацію (рис. 6).

Рис. 6. Сфери діяльності релокантів у 2024 р.

Джерело: розроблено авторами на основі даних opendatabot.ua

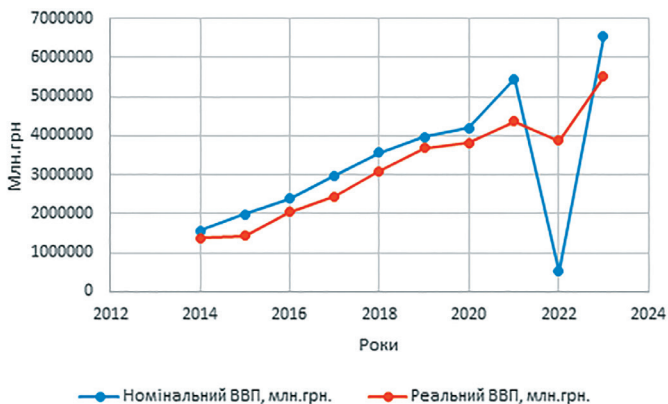
Саме довоєнний Південь спеціалізувався на аграрній сфері: вирощування сільськогосподарських культур, їхня переробка та подальша реалізація як по всій Україні, так і за її межами.

Наприклад, представник південного регіону, ПРАТ «Чумак», яке до війни мало внутрішній ринок об'ємом 72 000 т томатних соусів і паст, а після вторгнення її прибуток обвалився на 40 – 45 %. Частка підприємства скоротилась драматично – на 60 – 70%. До війни виробник займав близько 20% українського ринку. Його виторг у 2021 р. на внутрішньому ринку становив 1,3 млрд грн (без ПДВ). Після 24 лютого ПРАТ «Чумак» також втратив велику частку експорту. Компанія припинила поставки до Африки, Близького Сходу та Європи [16].

Наразі ПРАТ «Чумак» виготовляє продукцію у релокованих місцях, а саме: Луцьку, Тернополі, Києві, а відповідно макарони і частину томатної пасти – на заводах у Італії та Туреччині.

Отже, ринок наразі диктує попит на оренду житла, продукти харчування, одяг через велику кількість внутрішньо переміщених осіб по Україні, які втратили майно та нерухомість на окупованій території чи територіях активних бойових дій. Також населенню необхідна робота для того, щоб вижити та пристосуватися до нинішніх умов, задовольнити свої потреби, навчати дітей, розвиватися.

Релокація бізнесу, міграція населення, мобілізація, активні воєнні дії, окупація – суттєво зменшили надходження податків, купівельну спроможність громадян, виробництво товарів та надання послуг. Зазначені фактори негативно вплинули на рівень валового внутрішнього продукту країни, знизили рівень економічної стабільності регіонів, економіки країни в цілому (рис. 7) [17].

Рис. 7. Валовий внутрішній продукт у 2022 – 2024 рр.

Джерело: систематизовано на основі даних ukrstat.gov.ua

До 2021 р. національна економіка демонструє планомірне зростання ВВП як номінального, так і реального, але в період 2022 – 2023 рр. спостерігалася негативна динаміка зазначених показників через воєнні дії, які спричинили зниження інвестиційної привабливості вітчизняного бізнесу, зростання інфляції, низький рівень банківського кредитування, невизначеність зовнішньої допомоги від країн-донорів, брак активного, робочого населення, міграцію, відтік кадрів, мобілізацію, проблемами із енергоресурсами, інфляційні процеси.

Реальний ВВП у 2024 р. становить лише 80 % від рівня 2021 р. Темпи річного приросту ВВП за січень – листопад 2024 р. досягли +3,5%, що нижче минулорічного прогнозу Уряду (4,6%) і нижче приросту ВВП за 2023 рік (+5,3%) [18].

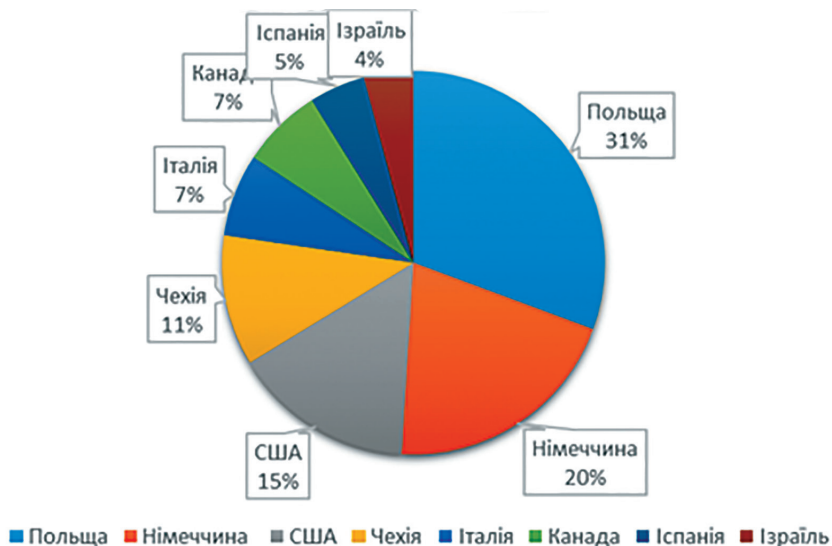
Отже, економіка України вистояла в цей складний, воєнний час блекаутів, обстрілів, активізації воєнної агресії і, навіть, зростання у 2023 – 2024 рр. Рівень валового внутрішнього продукту ледь досягнув показників 2021 р., що говорить про економічну нестабільність, кризу у виробництві, масове закриття підприємств і, як наслідок, падіння економічної спроможності як країни, так і громадян. Зовнішня донорська допомога тримає банківську національну економіку, валюту, стримує інфляційні процеси в країні.

Воєнні умови диктують нові, динамічні реалії, тому власники бізнесу розглядають переміщення не тільки в межах України, а також за кордон. Основними країнами для релокації є: Європейський Союз (зокрема Польща, Німеччина, Болгарія, Бельгія, Литва, Латвія, Естонія), Туреччина та Молдова, що пов'язано зі спрощеними умовами для відкриття підприємства. Бізнес за кордоном – один з пріоритетів вітчизняного бізнесу з розширеними можливостями, швидка реалізація товарів та послуг, поширення українського якісного продукту.

За даними Польського економічного інституту, у 2022 р. українці відкрили в Польщі близько 16 000 ФОП, а у першому півріччі 2023 р. їх налічувалося майже 14 000. Майже кожна десята компанія, яка створена у Польщі, була українською. До кінця червня 2023 р. в базі даних було зареєстровано 29 400 українських ФОПів. Серед галузей переважають будівництво, інформація та зв'язок, а також послуги [19].

Найбільше українських бізнесів у великих містах: Варшава, Краків, Вроцлав, Гданськ, що пояснюється концентрацією наших громадян у логістичних центрах Польщі, популярністю серед своїх громадян та великою кількістю споживачів.

Станом на 21 червня 2023 р. за кордоном перебували 8 млн 177 тис. українців. Понад половина українців перебуває лише в трьох країнах: Польщі – 22%, Німеччині – 14,6% та США – 11%. Також багато громадян України знайшли прихисток у Чехії – 7,9%, Італії – 5%, Канаді – 4,9%, Іспанії – 3,4% та Ізраїлі – 2,75% (рис. 8) [20].

Рис. 8. Міграція українців у розрізі країн

Джерело: систематизовано на основі даних ukrinform.ua

Українські громадяни відкривають новий бізнес, релокують свою діяльність, яку змушені були залишити на окупованій території, на більш безпечну, але враховують закони та менталітет держави, в якій перебувають. Діти відвідують навчальні заклади і стають білінгвами. Українці змушені братися за найпростішу роботу і мінімальну оплату. Діаспори адаптуються, соціалізуються, асимілюються з місцевим населенням, але не втрачають своєї ідентичності.

Необхідно зазначити, що біженців за кордоном розділяють на такі категорії, як: професіонали, класичні біженці, квазітрудова мігранти, люди із зони бойових дій (рис. 9) [21], які характеризують їхню соціалізацію до того суспільства, де вони зараз перебувають.

Рис. 9. Відношення типів мігрантів за кордоном

Джерело: систематизовано на основі даних Центру Європейської стратегії

Так, професіоналам, квазітрудова мігрантам легко пристосуватися і знайти роботу, бути економічно стабільними і знайти нову траєкторію розвитку, освіти, життя. А от про людей із зони бойових дій та класичних мігрантів цього не скажеш, бо це жінки із дітьми, які не знають мови, не мають професійних навичок, унікальних здібностей і процес виживання є надскладним.

Водночас не варто забувати про ВПО, чисельність яких становить 4 729 780 осіб в Україні й вони постійно переміщуються. Це питання досі повністю не врегульоване і є проблеми з їхньою економічною стабільністю, працевлаштуванням, побутом, освітою, соціальним розвитком.

Висновки та пропозиції. Воєнний стан на території України спричинив негативні наслідки для населення: масова міграція як в межах країни, так і за її межами, інфляційні процеси, що наразі стримуються урядом, переміщення бізнесу та ризики, які з цим пов'язані.

Негативні тенденції у розвитку багатьох сфер життя населення України, значний відтік кваліфікованих кадрів, зниження ВВП, економічний дисбаланс, проблеми з відтворенням – усе це наслідки міграції.

Релокація виробництва має свої виклики та проблеми незалежно від того, де вона відбувається: в межах країни чи за її межами. Деякі з цих проблем включають високі фінансові витрати, втрату зв'язків зі старими постачальниками та покупцями, вплив на якість продукції та

терміни виробництва, а також непередбачуваність політичної та економічної ситуації в новій локації.

Більшість вітчизняних підприємств обрали переміщення в межах України, що пов'язане з меншими витратами, ризикованістю, державною програмою підтримки, обізнаністю регіонів, родинними зв'язками, пільгами щодо ведення бізнесу у сільській місцевості.

Чинники релокації вітчизняного бізнесу, у більшості випадків, зумовлюються впливом воєнних дій та їх деструктивними наслідками. Внутрішньо регіональні переміщення бізнесу мають підтримку з боку уряду та закріплюються заходами зі спрощення умов для ведення бізнесу. Більшість компаній не стоїть на місці та переміщують свої виробництва як всередині країни, так і за її межами. Аналіз геопросторової структури переміщень вітчизняного бізнесу свідчить, що для зовнішньої релокації українські підприємці найбільше обирають країни ЄС. З них по кількості бізнесів, що вже переїхали, переважає Польща, що зумовлено чинником близького розташування щодо кордону України та відносно нижчими мовними бар'єрами.

Отже, підприємства, які ризикнули та релокувалися, мають позитивний досвід щодо ведення підприємницької діяльності на новій території у воєнний час, налагодження нових економічних зв'язків, закріплення на нових ринках, допомоги держави та місцевої влади.

Воєнна економіка – це економіка державного попиту та державних стимулів. Держава повинна надати чітку економічну доктрину для бізнесу, а також сама бути активним гравцем – здійснювати державні інвестиції в критично важливі проекти та фінансувати масштабне оборонне замовлення [22].

Запропоновано основні вектори програмних дій щодо підтримки населення та бізнесу: мобілізація матеріальних, фінансових, людських ресурсів, підсилення потенціалу воєнного виробництва, доступ до пільгового кредитування як бізнесу, так і населення, допомога ВПО, створення нових робочих місць, підтримка молоді, бронювання працівників, дотримання чинного законодавства, створення реформ для подолання економічної нестабільності. Також мають контролюватися неперіоритетні напрями, а саме: недопущення імпортозаміщення, підтримка вітчизняного виробника, розподіл виробництва за регіонами, щоб попередити надмірну концентрацію і навантаження. Необхідна допомога населенню та підприємствам з окупованих регіонів на основі державних програм, реформ, цільового фінансування, надання компенсацій за втрачене житло чи можливість придбання за привабливими умовами.

Важливим акцентом має бути молодь, яку необхідно повернути з закордону різними молодіжними, державними сучасними, перспективними програмами, які згодом створюють передумови для відкриття нового, відродженого бізнесу, створення робочих місць, надходження фінансів, кредитів, інвесторів. Активне економічне населення зможе відродити економіку та наростити виробництво, платоспроможність, запустити економічний механізм відродження.

Безперечно, неповернення мігрантів може мати великий вплив на демографічну ситуацію України на тривалі роки, навіть після закінчення війни. Держава повинна застосувати ефективну політику з повернення мігрантів, інакше її очікує дефіцит робочої сили у 3,1 – 4,5 млн людей до 2032 р., і чисельність населення до 25 млн осіб.

Велика кількість біженців – це втрата працездатного населення, податкових надходжень, значна частина споживчого ринку, вагома кількість кваліфікованих фахівців, які можуть не повернутися. Створення сприятливих умов, забезпечення гарантій безпеки, роботи та гідного життя має стати одним зі складників у повоєнному відновленні України, адже це є найважливішими передумовами для повернення українців.

© **Корчевська Л.О., Морозова Ю.М., 2025**

ЛІТЕРАТУРА

1. Зеліско Н. (2023) Релокація підприємства як інструмент економічної безпеки в умовах воєнного стану / Н. Зеліско// *Економічний вісник*. 2023. Вип. 30. С. 38 – 43. DOI: <https://doi.org/10.31734/economics2023.30.038>.
2. Ковалик О., Шардакова А. Передумови та досвід релокації діяльності вітчизняних виробничих підприємств в умовах невизначеності / О.Ковалик, А.Шандракова// *Економіка: реалії часу*. 2023. Вип. 4 (68). С. 50 – 60. DOI: <https://doi.org/10.15276/ETR.04.2023.5>, DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.8432979>.
3. Процак К., Просович О. Проблеми релокації українського бізнесу в сучасних умовах. Сучасні тенденції сталого розвитку: теорія, методологія, практика: колективна монографія / За заг. ред. д.е.н., проф. Т. В. Полозової. Харків: ХНУРЕ, 2022. С. 83 – 94.
4. Lavreniuk, V., Polishchuk, Y., Kornyliuk, A., Horbov, V., Ivashchenko, A. Government response on russian war in Ukraine: Relocating business. *Problems and Perspectives in Management*. Vol. 21. Issue 4. 2023. С. 556 – 576. DOI: [https://doi.org/10.21511/ppm.21\(4\).2023.42](https://doi.org/10.21511/ppm.21(4).2023.42).
5. Національний центр стратегічних досліджень. Вимушений виїзд українців за кордон: як коректно оцінити масштаби? – 2023. Режим доступу: <https://espresso.tv/poglyad-peremoga-bude-chogo-ochikuvati-ekonomitsi-u-rik-derevyanoi-zmii>.

6. Малиновська О. Міграція населення України в умовах іноземного вторгнення / О. Малиновська // *Стратегічна панорама*. 2022. Вип. 2. С. 55 – 67. DOI: <https://doi.org/10.53679/2616-9460.2.2022.05>.

7. Мигаль М. Релокація бізнесу в умовах війни: в які регіони преміщують-ся компанії. DOI: Режим доступу: <https://iaa.org.ua/articles/business-relocation-in-times-of-war-what-regions-are-companies-moving-to/>.

8. Мінфін. Кількість зареєстрованих безробітних. Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/unemploy/register/>.

9. Національний інститут стратегічних досліджень. Українські біженці війни в Європі: між інтеграцією та поверненням. 2024. Режим доступу: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/ukrayinski-bizhentsi-viynyv-yevropi-mizh-intehratsiyeyu-ta>.

10. Operation data portal. Ukraine Refugee situation. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.

11. Основні характеристики ринку праці України у першому півріччі 2024 року. Національний інститут стратегічних досліджень. Режим доступу: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/osnovni-kharakterystyky-rynku-pratsi-ukrayiny-u-pershomu>.

12. Організація Об'єднаних Націй – Україна. Оновлена оцінка потреб України на відновлення та відбудову (2024). Режим доступу: <https://ukraine.un.org/uk/260758-оновленаоцінка-потреб-україни-на-відновлення-та-відбудову>.

13. Міністерство економіки України. Програма релокації підприємств. Режим доступу: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=ukUA&id=3e766cf9-f3ca-4121-8679e4853640a99a&title=ProgramaRelokatsiiPidprimstv>.

14. Корнилюк Р. Переміщений бізнес в Україні під впливом воєнних ризиків: секторально-регіональний огляд/ Р. Корнилюк // *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 66. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-66-102>.

15. Опендатабот. Понад 11 тис. компаній змінили адресу реєстрації у 2024 році. Режим доступу: <https://opendatobot.ua/analytics/business-migration-2024>.

16. Війна забрала у бренду «Чумак» завод, експорт і майже 1 млрд грн виторгу в Україні. Режим доступу: <https://forbes.ua/company/chumatskiy-shlyakh-110-spivrobitnikiv-z-1200-padinnya-na-70-chastki-rinku-ta-vitorgu-yak-vizhivae-virobnik-ketchupiv-ta-konservatsii-chumak-z-kak-hovki-09022023-11622>.

17. Державна служба статистики. Режим доступу: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.

18. Український бізнес переїжджає з міст до областей. Режим доступу: <https://opendatobot.ua/analytics/business-relocation-2023-2>.

19. Українці торік відкрили кожен десятий новий бізнес у Польщі, загалом понад 30 000 ФОПів. Режим доступу: <https://forbes.ua/news/ukraintsi-torik-vidkrili-kozhen-desyatiy-noviy-biznes-u-polshchi-zagalom-ponad-30-000-kompaniy-01052024-20930>.

20. Укрінформ. Кількість українців та їх міграція за кордон через війну. Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3732355-kilkist-ukrainciv-ta-ih-migracia-za-kordon-cerez-vijnu.html>.

21. Демографія. Частка чоловіків серед українських біженців в ЄС зросла до 22%. URL: <https://skilky-skilky.info/chastka-cholovikiv-sered-ukrainskykh-bizhentsiv-v-yes-zroslo-do-22/>.

22. Б. Данилишин. Економічні підсумки 2023 року та завдання на 2024 рік. Режим доступу: <https://pravda.com.ua/columns/2024/01/01/708280/>.

REFERENCES

1. Zelisko N. (2023) Relocation of the enterprise as a tool of economic security in the conditions of martial law. *Economic Herald*. 30. Pp. 38 – 43. DOI: <https://doi.org/10.31734/economics2023.30.038> [in Ukrainian].

2. Kovalyk O.& Shardakova A.D (2023) Prerequisites and experience of relocation of activities of domestic production enterprises in conditions of uncertainty. *Economy: realities of time*. 4 (68). Pp. 50 – 60. DOI: <https://doi.org/10.15276/ETR.04.2023.5>, DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.8432979> [in Ukrainian].

3. Protsak K.& Prosovych O(2022) Problems of Ukrainian business relocation in modern conditions: Modern trends of sustainable development: theory, methodology, practice: collective monograph. Pp. 83 – 94 [in Ukrainian].

4. Lavreniuk, V., Polishchuk, Y., Kornyliuk, A., Horbov, V., Ivashchenko, A. Government response on russian war in Ukraine: Relocating business. *Problems and Perspectives in Management*. Vol. 21. Issue 4. 2023. Pp. 556 – 576. DOI: [https://doi.org/10.21511/ppm.21\(4\).2023.42](https://doi.org/10.21511/ppm.21(4).2023.42) [in English].

5. National Center for Strategic Studies. Forced departure of Ukrainians abroad: how to correctly assess the scale (2023). Retrieved from: <https://espresso.tv/poglyad-peremoga-bude-chogo-ochikuvati-ekonomitsi-u-rik-derevyanoi-zmii> [in Ukrainian].

6. Malynovska O. (2022) Migration of the population of Ukraine under conditions of foreign invasion. *Economic panorama*. 2. Pp. 55 – 67. DOI: <https://doi.org/10.53679/2616-9460.2.2022.05> [in Ukrainian].

7. Mygal M. Relocation of business in the conditions of war: to which regions are companies moving (2024). Retrieved from: <https://iaa.org.ua/articles/business-relocation-in-times-of-war-what-regions-are-companies-moving-to/> [in Ukrainian].

8. Ministry of Finance. Number of registered unemployed. Retrieved from: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/unemploy/register/> [in Ukrainian].

9. National Institute of Strategic Studies. Ukrainian war refugees in Europe: between integration and return. Retrieved from: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/ukrayynski-bizhentsi-viynny-v-yevropi-mizh-intehratsiyeyu-ta> [in Ukrainian].

10. Operation data portal. Ukraine Refugee situation. Retrieved from: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> [in English].

11. National Institute of Strategic Studies. The main characteristics of the labor market of Ukraine in the first half of the year. Retrieved from: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/osnovni-kharakterystyky-ryнку-pratsi-ukrayiny-u-pershomu> [in Ukrainian].

12. United nation of Ukraine (2024). Updated assessment of Ukraine's recovery and reconstruction needs. Retrieved from: <https://ukraine.un.org/uk/260758> [in Ukrainian].

13. Ministry of Economy of Ukraine. Enterprise relocation program. Retrieved from: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=ukUA&id=3e766cf9-f3ca-4121-8679e4853640a99a&title=ProgramaRelokatsiiPidprimstv>.

14. Kornilyk R (2024) Displaced business in Ukraine under the influence of military war risks: a sectoral and regional overview. *Economica and society*. No 66. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-66-102>.

15. Opendatabot. Over 11 thousand companies changed their registration address in 2024. Retrieved from: <https://opendatabot.ua/analytics/business-migration-2024> [in Ukrainian].

16. The war took the Chumak brand's factory, exports and almost UAH 1 billion in sales in Ukraine. Retrieved from: <https://forbes.ua/company/chumatskiy-shlyakh-110-spivrobitnikiv-z-1200-padinnya-na-70-chastki-rinkuta-vitorgu-yak-vizhivae-virobnyk-ketchupiv-ta-konservatsii-chumak-z-kak-hovki-09022023-11622> [in Ukrainian].

17. State Statistics Service. Retrieved from: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.

18. Ukrainian business is moving from cities to regions. Retrieved from: <https://opendatabot.ua/analytics/business-relocation-2023-2> [in Ukrainian].

19. Ukrainians opened every tenth new business in Poland last year. Retrieved from: <https://forbes.ua/news/ukraintsi-torik-vidkrili-kozhen-desyatiy-noviy-biznes-u-polshchi-zagalom-ponad-30-000-kompaniy-01052024-20930> [in Ukrainian].

20. Ukrinform. The number of Ukrainians and their migration abroad due to the war. Retrieved from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3732355-killist-ukrainciv-ta-ih-migracia-za-kordon-cerez-vijnu.html> [in Ukrainian].

21. Demography. The share of men among Ukrainian refugees in the EU has increased to 22%. Retrieved from: <https://skilky-skilky.info/chastka-cholovikiv-sered-ukrainskykh-bizhentsiv-v-yes-zroslo-do-22/>.

22. Danylyshin. Economic results for 2023 and tasks for 2024. Retrieved from: <https://epravda.com.ua/columns/2024/01/01/708280/>.

СТАТТЯ НАДІЙШЛА ДО РЕДАКЦІЇ 14.03.25